

Reeds in 1175 ontving Brustem een vrijheidscharter van Geraert, graaf van Loon, 1171-1194 (01). Hiervoor werd geen speciale verordening uitgevaardigd. Brustem kreeg eenvoudig het Luiks recht, de Luikse wet en de Luikse vrijheid, d.w. z. het dorp werd verrijkt met al de vrijheden, die aan de stad Luik roem en grootheid hadden bezorgd. Het Luiks recht bood een betere bescherming en een rechtvaardiger rechtpleging voor de burgers. Hier dient opgemerkt dat de leengoederen Nachtegaal en Boxmeer, die afgesloten waren van het centrum en aan Kozen en Alken grensden, Loons bleven.

Het lijkt geen twijfel dat de Loonse graven van het dorp Brustem een vrijheid en zelfs, door de omwalling, een stad wilden maken als concurrentie voor Sint-Truiden. Met dit doel had graaf Lodewijk I (02), in zijn domein Brustem een versterkte toren doen bouwen en ook een gracht rond kerk en kerkhof laten graven. In deze versterking had hij een garnizoen gehuisvest. In 1170 beloofde de graaf, die ook de voogd van Luik was, aan Brustem de stedelijke voorrechten en vrijheden (03). Deze belofte werd in 1171 door de nieuwe graaf Geraert herhaald, maar slechts in 1175 officieel bevestigd op perkament.

In die periode, de tweede helft van de 12e eeuw, voltrok zich een grote economische en sociale revolutie: de laatste resten van de klassieke domaniale organisatie verdwenen en de emancipatie van het platteland werd bevestigd door het toekennen van vrijheidskeuren.

Het recht van de abt van Sint-Truiden om die versterking te Brustem te beletten, scheen te steunen op een Capitulaire van Karel de Kale (04) uit het jaar 864. De abt was, volgens Mantelius, de voogd van Brustem, hetgeen hem nog meer recht gaf om dit militaire bolwerk te verbieden. Gilles van Duras en de Truidenaren, die zich bedreigd voelden, vielen de vesting aan, maar werden verslagen in het Truierveld.

Lodewijk I liet zijn krijgers daarna volop plunderen op het grondgebied van de vijand. De Truidenaren brachten een leger op de been en in het Rijkveld werd opnieuw slag geleverd op 28 juli 1171. Lodewijk I leed de nederlaag. Hij riep zijn schoonzoon, de hertog van Brabant Godfried III (05), ter hulp. Ondertussen werd Brustem, Ordingen en Aalst verwoest. Maar de Loonse graaf overleed op 11 augustus 1171, nog voor er een nieuwe slag plaats had.

Zijn zoon, Geraert, die hem opvolgde, trok in 1173 met de derde kruistocht naar het H.Land. Ondertussen bestuurdde zijn broer Hugo het graafschap. Deze liet het domein Brustem omheinen met een muur in witte tufsteen en een gracht om de weerbaarheid van het dorp te verzekeren. Toen Geraert thuis kwam, werd hij genooddaakt het werk stop te zetten onder druk van de Luikse bisschop, Rodulf

van Zähringen, de abt van St-Truiden en Egidius, graaf van Duras, zonder wiens toelating dit was gebeurd. De geleidelijke ontwikkeling van Brustem tot versterkte stad was voor de Truidenaren een doorn in het oog.

Geraert speelde het slim en droeg toen zijn eigengoed en zijn burcht aldaar in leen op aan de keizer (06), en stelde het al- zo onder diens bescherming.

In die troebele tijden werd aan Brustem een vrijheidscharter verleend wat van dit eigengoed een vrijheid zou maken. De Luikse vrijheid en het Luiks recht zouden, zo dacht men wellicht, een grote inwijking uitlokken en de handel bevorderen. Met het charter van 1175 wilde men dus Brustem de mogelijkheid tot stadsontwikkeling schenken. Mantelius beweerde dat het vrijheidscharter reeds in 1171 door Geraert werd geschonken:

"Eo quo, ut supra dictum, Aegidius Durassius incendio foedasset Brustemium, incolaeque a Trudonensibus pessime fuissent habiti, Gerardus illos anno 1171 donat jure Cicium Leodiensium iisdemque privilegiis frui voluit quibus Metropolis gaudet".

Deze nieuwe Brustemse voorrechten werden opgesteld in het La- tijt door elf Luikse burgers: wetgeleerden en schepenen. De plechtige overhandiging had plaats in tegenwoordigheid van enkele getuigen: ministerialen en leenmannen van de Loonse graaf en de zeven schepenen van Brustem. De keure van Brustem is dan ook misschien het oudste opstel, de oudste samenvatting van de vrijheden, die later aan al de steden van het prinsbisdom zouden worden geschonken. Dit feit laat ons veronderstellen dat er een zekere verstandhouding was tussen Loon en Luik.

Spijts deze grote voorrechten is Brustem nooit tot stad uitgegroeid omdat de nabijheid van het machtige en rijke St-Truiden de verdere opbloei heeft verhinderd. Brustem bleef een vrijheid d.i. een niet volledig omwalde stad, een dorp met uitgebreide rechten en met een beperkte nijverheid (07).

De vrijheidskeure werd gedurende eeuwen goed bewaard door de schepenbank. Op 17 oktober 1460 werd het originele charter voorgelegd aan de schepenbank van de stad Luik door een afvaardiging van Brustem onder leiding van twee schepenen: Godevaert Kaken en Renier Hielvaeren. Zij lieten het vertalen in het Frans en het Nederlands.

Dr.J.Grauwels ontdekte en ontcijferde in het register van de Brustemse justitie een Nederlandstalige kopie van het charter. (08) Eerst geven we de tekst van het onderzoek der schepenen te Luik.

"Copie uit onser vryheit tot Bruysthem privilegie ierst uitden welschen ende latinen overgesadt in duytschen.

17-10-1460.

Wy scepen van Luyk doen kondt een eygellycken dat inden jaer ons Heren duysent vierhondert ende LX den XVII dach van octobri verschenen voer ons Goevart Kaken ende Renier Hielvaeren beide scepen des hoefs ende gericht van Bruysthem hebbende bevele als sy sachten van allen henne anderen medebruderen ende medescepenen

des voerscreven hoefs met ende in tegenwordicheit heren Simon Keyten priester, Robin Kellen, Cornelis de Lutzemborch, Lowys Loicx, Wouter Tsgroets, Simon vander Leene ende Wouter Briers inwoenderen ende ondersaten van Bruysthem hebbende bevele als sy sachten ende partye makende soe voer hon als voer in name ende van wegen der andere inwoenderen ende ondersaten des voerscreven Bruysthem ende dar die voerscreven twee scepenen brachten voer ons enen bryf zeer alt bescreven in franschyn in latynen welke bryf hyr voermaels ende hennen corten tyden voer ons gebracht was gewest ende hadde den selven ganse gesien, hangende aen die selve enen groten ziegele van wytten was op welke was een figure van enen heer ofte prince sittende te perde, hoe wael dat durnae dat dese bryf gebracht gewest was in onsen handen inde nae dat wy die wederom gegeven hadde dien vorscreven scepenen by quader huyden die stert vanden selve ziegel gebrocken gewest hadde als die vorscreven twee scepenen ons tuychden ende bybrachten op honnen ede ende ghetroucheyt seggende dat dat nyet gesciet en was by bedroch anders dan by quadere huyden als voerstaet, soe versochten sy ons vrindelyck die voerscreven twee scepenen metten ondersaten vorscreven in name als voer tsamen ende met eynder hant dat wy hon aen desen voerscreven bryf wolden ver- lenen een copie auctentyck beziegelt onder die ziegelen van ons twee mesten mescepen omme die van werde te syn aengesien dat sy hon des tot ons bedrogen inde dat wy bennen corten ty- den gesien hadden den voerscreven zenden selven bryf hangen ende wy aensiende hun versuck redelyck synde hebbende memorie ende gedenckenisse dat wy hyr voermaels gesien hadden den vor- screven ziegel aenden selven bryf hangen, aengesien oick dat getuygenisse der voerscreven twee scepenen ende dat versu- eck der voirscreven ondersaten hebben wy hon dese tsegenwordige copie by manyre van vidimus oft transsumpt gegeven ende verlent getoegen van worde te worde uitden voerscreven bryf gegeven ende gelent onder die ziegelen Gerard van Seraing, heer tot Fraipont ind Librecht Textor ons mesteren ter tyt ende mescepen van Luyck vanden welken wy gebrucken in sulken gelycken saken op jair mant ende dag vorscreven van welken bryf voerscreven die tenur hyr nae volcht van worde tot worden"

Uit deze inleiding kunnen we besluiten:

Het charter was geschreven in het Latijn, op perkament (*in franschyn*) en voorzien van een "wytten" wassen zegel, waarop een ruiter was afgebeeld. Dit zegel zal zeker van graaf Geraert geweest zijn, maar geen enkel exemplaar uitgaande van deze graaf bleef bewaard. Het zegel was aan de akte gehecht met een perkamenten staart, die afgebroken was. Maar bij een vorig onderzoek door dezelfde schepenen was deze staart nog aan het stuk bevestigd geweest.

Het document werd onderzocht en als oorspronkelijk erkend. Vervolgens werd het vertaald van het Latijn naar het Frans door notaris Jean de Chaux, alias du Bousquet. Deze vertaling werd overgeschreven in het register van het ambacht der goudsmiden te Luik, tot hetwelk de inwoners van Brustem behoorden, zoals het gebruikelijk was in de steden. Ten minste van de 15e eeuw af genoten de inwoners van Brustem de kleine burgerrechten van Luik en waren ingeschreven in het ambacht der goudsmiden. Hierdoor werden ze in hun woonplaats onschendbaar en kre- gen tegelijk stemrecht in hun hoofdstad Luik (09).

Zo stelden de dekens van *"le métier des orfèvres"* (goudsmeden) te Luik zich ook op 05 april 1576 de vraag: *"Comment tous ceulx de ban de Montenaken, Brusthem et aultres plusieurs villages sont et doibvent estre petits bourgeois de nostre dit bon mestier"* (10)

Samen met de twee Brustemse schepenen Kaken en Hielvaeren waren meegereisd: een priester Simon Keyten, en zes inwoners van Brustem, die al de anderen vertegenwoordigden: Robin Kellen, Cornelis de Lutzemborch, Lowys Loicx, Wouter Tsgroets, Simon vander Leene en Wouter Briers.

De priester was zeker niet de pastoor van Brustem, want dit was van 1452 tot 1498 Jan 's Raets. Het kan wel de kapelaan geweest zijn, de rector van de Eucheriuskapel of een bedienaar van een benificie.

Deze afvaardiging vroeg een afschrift van de vrijheidsbrief uit 1175. De Luikse schepenen moesten bevestigen dat er geen bedrog was en het zegel niet opzettelijk afgebroken was.

De kopie, afgeleverd in 1460 werd afgeleverd, droeg de zegels van de Luikse schepenen Gerard van Seraing, heer van Fraipont, en van Liebrecht Textor.

Na dit voorwoord volgde de vertaalde tekst van het charter:

"In naeme der heylicher Dryevoldicheit.

Kondt sy een ieygelycken dat ick Gerardus, byder gratie Gods, grave van Loen met myner moeder Angnees gravynne, Huyge haer soen mynen broder ende Rogier van Corteretsem inde Yde syn suster met eynder hant ende met einen wille willende der platzen ende mynschen ons dorps van Bruysthem altyt tot den besten beraden allen die ondersaten des voerscreven dorps hebben wye gegeven ende verlent dat selve recht ende vryheit die hebben die burgers van Luyck.

1. Inden eersten soe verlenen wy hun die vryheit soe wy int voirscreven dorp van Bruysthem wonen sal dat die vrye syn sal van allen scettingen ende allen anderen geweldige exactie.

2. Oft yemant dynre van eyniger kerck sculdich sy hoiftceyns ende hy der ter plaetze woenechtich is die sal vrye syn van allen gedingen ende van allen andere onrechtferdige exactie diemen plech te heischen, nochtans sal hy sculdich syn te betalen den ceyns die hy sculdich is van synen hoeft als recht is, ende oft hy darinne vergetelyck waire dat dyck gesceit darvan salmen den scoutet ende richter beclagen inde alsoe sal hy bedwongen syn met recht den ceyns te betalen, ende vant ghene dat hy vergetelyck is geweest sal hy moeten sweiren met eynre hant, het en sy dat ment hem vergieft, dat hy altyt bereyd is geweest ende noch is den ceyns te betalen, ende oft hy dat nyet sweiren en wilt oft en mach soe sal hy die boete betalen van seven scillingen vanden welken der richter vyf hebben sal ende die andere twee sal hebben die ceyns heer, ende oft yemant sachte dat hy den ceynsheer betaelt hadde, dat sal men hem herstaen tot synen ede.

Oft yenighe man dis richts storfve ende enen voicht hadde, die voicht en sal geen toesegeen hebben aen die dengen des doots maer sullen die hebben die gerven ofte naeste oft die gheyne dar hy dat met testament voer syn ziele gelaeten sould hebben.

3. Oft yemant nae doot syns voersaetens versuckt oft aenroep t aenden grontheer syne erfve, der versuecker sal den heer ghe- ven soe veel opcompsel als der ceyns wert is, oft die gerfve bennen jair ende dach syn erfve versueckt der heer en sal der erve geen toesegeen hebben, ende oft hys bennen den vorscreven termyn nyet en versuyckt der lantheer sal sych des beclagen anden scoutet ende oft hy compt ende versuckt die erfve ende betalde den heer den ceyns hy sal der van quyt syn ende oft gerfve dan vergetelyck ware te versucken syn erfve noch jaer ende dach sal der heer sculdich syn te verbeiden ende oft hy dan nyet vort en quame soe sal der scepen vonnissen den heer te mogen doen synen wille.

4. Oft yenige dienaar inden vorscreven dorpe wont eende hy een wyf trouwet, wilt hem syn mester wederom hebben hy sal hem sculdich syn te dienen als recht heyst.

5. Oft yemant by synen sculde bevonnist wort machmen die cry- gen, der richter sal sculdich syn sulken te corrigeren nae die mesdaet, inde syn huysvrouwe oft kinderen oft andere syne neesten sullen hebben syn dingen ende possessien.

6. Van genre genoich doen diemen den richter prysentert ende in synen handen dracht en salmen nyet mer laten dan die boete van VII sol. het en waer van quader maet, dyft oft vrede be- grocken ende van die VII scillingen sal die richter hebben vyf ende die ghene die dat aenbracht heet die andere twee, end oft der richter dat selve aenbracht soe sal hy alleene hebben die VII scillingen.

7. Oft yemant syne sculder vint uit synen huysse uit der kercken oft taverne, hy mach hem doen dach doen met scoutet ende scepenen, ende oft die aengesproken nyet en compt soe sal hy sculdich syn te betalen alle die scult sonder eynige gedinge goe groet dye ware.

8. Oft yemant clacht doet den scoutet van synre sculder, der scoutet sal denen dach stellen ende salt hem doen condigen met synre bode, ende oft die selve ten dage ende rechte ure nyet en compt, der scoutet sal syn huys doen sluyten met twee nagelen ende enen riem aen die dure inden naeste stiel, ende oft hy den riem bricht ende hem der van nyet en kan ontsuldigen hy sal der boete scultich syn als vorscreven.

Oft yemant clacht doet op enen vrempden synen sculder, eer hy die scult heeft sal hy sculdich syn te sweeren dat hy rechtverdelyck heeft, ende oft de vrempde

sculder die scult loegent dat sal hy moeten purgeren met dye handen, aengesien dat een vremp nyet en mach hebben soe voele mans te sweren.

9. Oft yemant van gevecht oft gewapender hant in enen anderen gedaen datmen gemeynlyck seet wille ende gewalt inde die tot- ten gerichte geropen ware inde totten iersten roep quame, die- nen salmen ondersucken van synre gewalt ende mesdaet vanden welgen hy hem excuseren moet met synen edt ende met seven han- den, ende oft hy

ten iersten dach nyet en compt inder manieren vorscreven syn huys sal gesloiten werden tot der tyt toe dat hy bedwongen sal syn met recht te antwoorden oft genoich te do- ne, ten lesten oft hy compt sal hy hem excuseren met synen ede vanden versmadenisse des geboets, ende oft hy nyet gedoen en konste soe sal hy die boet betalen.

10. Vanden verpanden possessien ende erfnen dit sal trecht syn dat nyemant syn huys oft erfne en sal mogen verpanden het en sy in getuygenisse des scoutets inde scepen.

11. Oft yeman wair sculdich soe veel scults dat hy int dorp vorscreven omme anxt de sculder nyet blyven en dorste, hy sal moegen met synder huysvrouwen ende gesinne der woenen dende syn acht dage voire Kerstdach ende soe viele dar nae, acht da- ge voir Vastavont inde soe viel daernae, acht dage oick voir ende nae Paesdach.

12. Oft yemant een pert oft een ander dinck datmen in huys sluyten mochte, te pande hadde ende hys nyet langer gehalden en konste eer hy die vercopt sal hy sculdich syn dat voordien richter ende scepenen brengen der richter in getuygenisse die scepen den pant aengesien inde den clager gehort soe sal hy sculdich syn met synen bode doen kondighen den verpander deser clacht hem gebiedene dat hy synen pandt losse, ende oft die verpander ten gebode des richters nyet en quaeme ende synen pant nyet en losde men sal den pant met den XV dagen vorden richter brengen, ende soe ten leste die XV dage leden synde salmen den pant vercoopen.

13. Oft yemant eygen goet erfve oft huys te pande hadde ende hy die nyet vorder halden en woude, dat sal hy den richter clagen inde salmen gebiden den verpander met scoutet ende scepenen dat hy syn possessie bennen XV dage luysscht, ofte hy dat nyet en doet der lener sal geleidt werdene van den voicht ende scoutet in synen paent het sy huys erfve oft eygen goit. Voertmer sal beraden werden vanden richter dat nyemant in die possessie en blyve het en sy met wille ende consent des gens die dar an geleidt is. Ende oft van dese dage des geleytenisse uit jaer ende dach dae nae die possessie nyet gelost en worde men sal vonnissen dat die lenere guydinge ende gichte neem van den eygen goyet erfve oft huys ende oft hy die guedinge jaere ende dach vredelyck ende peyselyck hiel van dien dag voerts ane salle hy die moegen behalden.

Een wyf nae doot hars mans sal hebben allen dingen, huyschen ende andere possessien al en waer sy dar inne nyet geguyet ende oick gien kinderen en hebbe.

Oft een wyf kinder behiele nae doot hars mans soe sal sy moegen een iegelycken gheven oft vercoepen die erfve by haren man achtergelaten gelyckwys oft hy sonder gerfve gestorven waer. Ofte vader ende moder hun kinderen gehauwen wolden soe sullen sy moegen den enen meer gheven dan den anderen nae hunder wille dewellyck nyet gescieden en sal oft hunnen vader end moder sterf mer alle die erfflycke possessie sal gelyck gedielt worden tuschen allen die gerven ende gelyckerwys een wyf nae doot hars mans besidt allen dingen ind possessien alsoe sal een man oock des gelycken besitten.

Oft yemant heit ofte possessie oft erfve die sal hy moegen verpanden

een enen vromden mer wilt hy die vercoopen soe sal hy die prysenteren synen naesten ten eersten ende dat gestaen synde ist tzake dat die naeste dat nyet en coept voertaen soe wyen vercocht is en sal der voerscreven naest daer ane nyet mer mogen hieschen.

Dieghene die erfve vercopt sie sal synen coeper borge setten dat hy die erfve bescermen sal jaer ende dach oft die coeper hielt die possessie jaer ende dach vredelyck soe sal die borge van synder borchinch vrye syn ende loss, oft nae erfve van den naeste een anderen nader bennen jaer die erfve ancopt hy sal sculdich syn den coeper te gheeven alsoe vele gelts als hy dar voer gegeven heet ende alsdan die erfve behalden.

Dese vryheit ende previlegien verlenen wy ten ewigen dagen allen ghenen die te Bruythem woenachtich syn. Ende oft yet van den rechte van Luyck in desen bryff vergeten was dat sy naemaels leren mochten dat verlenen wy hun godertierlyck.

Dese gyfte ende vryheit is ghegeven int jaer ons heren duysent hondert LXXV regnerende Frederick, buscop Rodulphus. In getuygenisse onser getrouwen Dierick, Lambrecht casteleyne, Seboldt inde syn broder Conraet, Cloes, Lambrecht van Saxen, Daniels, Arnulph Renerus; der by syn oick gewest die scepen van Brusthem Rodulph, Arnulph, Reiner ende der aender Reyner, item Arnulph, Wichardus ind Amelius. Dies dinchs syn oick getuygen gewest erbaere mannen burger van Luydick Dierick voicht, Jor-danus ende Libuinus, Liberius, Lambrecht, Symon, Warnerus, No-gerus, Bruno, Waernerus, Albertus".

Jo de Resymont ondertekende het afschrift, van de oorspronkelijke Latijnse tekst gemaakt. Servatius Massin en Renerus Martin maakten een afschrift of een vertaling (of ieder een), overgezet gedeeltelijk uit het Romaans (Frans) nl. de proloog die het stuk voorafgaat, gedeeltelijk uit het Latijn nl. de tekst van de keure.

"Datum per copiam ende aldus onderteykent Jo de Resymont poullain quo ad copiam de mandato dominorum visis originalibus litteris modo prenarrato et ab eisdem facta collatione diligentem. Servatius Massin quo ad copiam translata de gallico et latino in theutonicum. Renerus Martin quo ad copiam translata de gallico et latino in theutonicum".

Achter de tekst uit oktober 1460 hebben de schepenen der beide Brustemse halferen een nota geschreven waarin ze vermeldden dat zij op hun beurt een authentieke kopie gegeven hebben in 1525 op verzoek van Art Kempeneers, de gevolmachtigde van jonker Gert van Ghoere, heer van Hamal en halfheer van Brustem, die gehuwd was met Marguerite van Hamal.

"Int jaer ons heren dusest vyfhondert XXV in februario hebben wy schepenen beider heren der vryheit tot Bruythem een copie authenticky ghegeven uit der selver voerscreven previlegien van worde tot worden te versueck van Art Kempeneers als momber gemechtich van jonker Gordt van Ghoere, heer tot Hamal, half Bruythem enz." (11)

Op 26 juli 1547 reisden schepenen Johan Bruyninx en Martin Honnes, weer naar Luik en aan "le reverend sieur Martin Mottar, vicaire

à *Brustheim*" (12) die hen vergezelde, werd nog-maals een afschrift overhandigd van het oorspronkelijk charter uit 1175.

Het charter van Brustem werd op een plakkaat gedrukt zonder enige aanwijzing van datum of plaats, maar waarschijnlijk te Luik in de tweede helft der 16e eeuw. Van deze plakaten bleef er maar één over. Dit heeft toebehoord aan baron de Borman, die het ten geschenke gaf aan Jean Gessler, die het op zijn beurt in bewaring gaf aan de bibliotheek van de Luikse universiteit.

In 1715 op 23 april werd weer een afschrift aangevraagd bij de gilde der goudsmiden te Luik. Heel zeker gebeurde dit steeds omdat de dorpsbestuurders ervan overtuigd waren dat de Brustemnaren niet konden opgevorderd worden om de legers van de prins-bisschop of de bezetters te volgen, maar alleen moesten instaan om de plaatselijke burcht te beveiligen.

Het charter werd gepubliceerd in 1870 door Ch.Piot, naar een kopie van de 15e eeuw, vervat in een verzameling voortkomend van de St-Truidense abdij (13).

In 1878 publiceerde St.Bormans eveneens een tekst van Ch.Piot vergezeld van nota's. Jean Gessler vertaalde in 1925 de oorspronkelijke Latijnse tekst van het charter in het Frans (14). Na inzage van alle vorige publikaties waagden wij ons aan een Nederlandstalige tekst ter gelegenheid van het 800-jarig bestaan van het charter in 1975 (15).

Artikel 1 handelt over de eerste en voornaamste vrijheid.

Artikels 2, 3 en 4 regelen de toestand van de vrijgewijden, de grondhorigen en de dienstbaren. Deze personen waren immers van oudsher onderworpen aan invorderingen of belastingen, die niet als gewelddadig of onrechtvaardig konden beschouwd worden. Zij handelen over hun persoonlijk statuut.

Artikels 5 en 6 behandelen het crimineel recht dat te Brustem door de meier en de schepenen zal worden toegepast.

Artikels 7 en 8 regelen de schulden, die dikwijls gemaakt werden en zeker bij het drijven van handel.

Artikel 9 heeft het over gewelddadige vechtpartijen.

Artikels 10 tot 13 regelen de verpanding, het erfrecht en de verkoop.

Proloog

*"In nomine sancte (et) individue Trinitatis.
Notum sit omnibus, tam futuris quam presentibus, quod ego Gerardus,
gracia Dei comes de Los, dominaque matre mea Agneta, comitissa,
filioque ejus Hugone, fratre meo, mecum cooperantibus, participibus
nostris Rogero videlicet de Curtereces et sorore ejus Yda, nobiscum*

in eandem voluntatem consentientibus, loco et hominibus ville nostre de Brustemie, ad meliorationem ipsorum consulere impertetuum volentes, omnibus in eadem villa menentibus et adhuc manere volentibus, idem jus, eandem legem et eandem libertatem quam cives habent Leodienses, cum sub nostra potestate prius essent, imperpetuum habere, pari voto et assensu, fideliumque nostrorum consilio freti et hortati, unanimiter concessimus conscribendam et conscriptam; consignantes eis legem, jus et libertatem Leodiensem, sicut ab ipsis prudentioribus Leodii viris per probos nostros fideles viros didicimus".

"In naam van de heilige en ene Drievuldigheid.

Aan allen, zowel toekomstenden als thans levenden, maken wij bekend: Wij, Geraert, bij de gratie Gods, graaf van Loon, in akkoord met Mevrouw de gravin, Agnes, mijn moeder, haar zoon Hugo, mijn broer, en in volledige overeenstemming met onze deelgenoten Roger van Kortessem en zijn zuster Ida, willen bijdragen tot de blijvende lotsverbetering van de plaats en de inwoners van ons domein Brustem; aan allen die op dit goed wonen en er willen blijven wonen, ook al stonden ze voordien onder ons gezag, verlenen wij derhalve ten eeuwige dage hetzelfde recht, dezelfde wet en dezelfde vrijheid als de burgers van Luik thans bezitten; wij verlenen deze oorkonde met eensgezinde bedoeling en eenparige instemming; wij steunden daarbij op en voelden ons aangespoord door de raad van onze getrouwen; daarom hebben wij eensgezind toegestaan dit charter op te stellen en hechten wij er onze goedkeuring aan; wij hebben de inwoners die wet, dat recht en die vrijheid toegestaan zoals deze te Luik bestaan en zoals wij ze vernomen hebben van Luikse rechtsgeleerden zelf, door toedoen van onze geëerde leenmannen".

Nota.

De inleiding geeft ons de namen van de schenkers: Geraert, graaf van Loon, zijn moeder Agnes (16), de weduwe van graaf Lodewijk, zijn broer Hugo, in volledige overeenstemming met hun deelgenoten Roger van Kortessem en zijn zuster Ida.

De plaats Brustem scheen toen reeds het bezit van twee eigenaars te zijn geweest. Later merken we ook dat de heer van Kortessem bepaalde rechten had te Brustem. Omstreeks 1200 was Boudewijn van Altena, +1203, zoon van Dirk II en gehuwd met Margaretha van Born, ook nog medebezitter van Brustem (17). Zijn zoon, Dirk III van Altena, +1242, heer van Kortessem, schonk in 1224 met de toestemming van Arnold IV, graaf van Loon, zijn grote en kleine tienden van Brustem, gedeeltelijk als aalmoes, gedeeltelijk tegen vergoeding aan de abdij van Averbode (18). Na 1242 bleef Sophia, zuster van Dirk III, nog aanspraak maken op de rechten in Brustem. De abdij van Sint-Truiden bezat sedert 967 zekere tienden te Brustem, door de schenking van gravin Bertha.

De schenkers bezaten volledig het recht zo te handelen en nooit

werd er tegen dat privilege, zijn inhoud of zijn toekenning, zelfs niet door de Truidenaren geprotesteerd, natuurlijk wel tegen de omwalling. We lezen ook dat de verleners aangespoord en gesteund werden door hun getrouwen om dit charter te laten opstellen of met andere woorden stonden zij toe dat het Luiks recht, de Luikse wet en de Luikse vrijheid werd samengebracht of bijeengeschreven in één keure. Niemand sprak hier van een schenking op dat ogenblik maar van het toestaan van die wet, dat recht en die vrijheid zoals de inwoners van Luik genieten. In de tekst van 1460 werd dit niet vermeld.

Sommige geschiedschrijvers o.a. Mantelius beweerden dat Brustem reeds in 1171 zijn privilege ontving (19): *"Geraert schonk in 1171 het Luiks stadsrecht en privileges, die de roem van de hoofdstad uitmaakten en die de landelijke Loonse rechtspraak voortaan zou vervangen"*.

In 1173 vertrok graaf Geraert op kruistocht. Tijdens zijn afwezigheid verleide broer Hugo de vrouw van Geraert. In 1175 leefden de broers dus op gespannen voet en was er van een samenhandelen om een charter te schenken geen sprake meer. Adelheid en Hugo zouden ook niet lang samengeleefd hebben.

Het woord "*libertas*" betekende in deze tekst zeker niet "vrijheid", maar wel bevrijding, bevrijd zijn van, vrijmaking van personen en gronden, afschaffen van het oude vronrecht, van het hofrecht en van de herendiensten.

Recht en wet kwam ook voor in de latere charters van Hasselt (1232), Beringen (1239) en Stokkem (1244). Wet of lex betekende, volgens Henri Pirenne, de door stedelingen zelf gekozen reglementen en door de overheid goedgekeurd of toegelaten.

In feite was dit een begin van het handelsrecht, dat een nieuwe rechtspraak vereiste. Brustem was dus in die tijd een bevoorrechte plaats van de Loonse graaf en bezat een zekere autonomie of onafhankelijkheid onder eigen wetten, eigen beheer en eigen rechtspraak. In deze proloog sprak men van *"idem jus, eandem legem et eandem libertatem"*. Het ging dus over drie bepalde zaken: recht, wet en vrijmaking. In het Luiks charter van 1208 sprak men ook zeer duidelijk van: *"consuetudines, libertatem et jura universa"*. Schout en schepenen van Brustem beoordeelden hun gemeentenaren voortaan naar Luiks recht.

I.

"Wij verlenen hun deze vrijheid, oorspronkelijk en aanzienlijk recht, also zullen al de bewoners van Brustem vrijgemaakt en vrij zijn van iedere belasting en onrechtvaardige invordering, welke zij ook zijn".

Nota.

De eerste en voornaamste vrijheid was volgens de teksten van 1460: *"Vrye syn van allen scettingen ende allen anderen geweldige exactie"*

"Franc et libre de toute taille, crenée et outte aultre exaction violente"

"Ab omni crenaria et alia qualibet exactione violentia"

De Brustemnaren zullen vrij zijn van alle buitengewone belastingen, iedere "gewaldige exactie", iedere gewelddadige, wil- lekeurige, onrechtvaardige invordering of uitbuiting en speciaal van iedere "crenaria".

Volgens Jos Lyna betekende crenaria, crenée: "le service de campagne (velddienst) par opposition au service de forteresse". (20) Dus moesten de inwoners van Brustem, evenals die van Kolmont, geen verplichte militaire prestaties in open veld leveren. In tijd van oorlog mochten ze thuisblijven op voorwaarde dat ze de burcht verdedigden.

Dit was de reden dat misschien wel vroeger, maar zeker in 1460, in 1547 en zelfs nog in 1715 bevestiging van dit voorrecht te Luik werd aangevraagd. Ook de Luikse burgers waren niet verplicht tot bede (belasting op de derde stand), noch tot "scot", noch tot leger- of ruiterdienst en dit sedert 1208.

Brustem, een voorpost van de Loonse graven op de westelijke grens van hun gebied werd in 1175 feitelijk verheven tot stad (21) met bijzondere wetten, rechten en vrijheden.

II.

"Indien een vrijgewijde van de kerk, onderworpen aan een hoofdcijns, te Brustem woont, zal hij volledig vrij zijn van de rechtszittingskosten en van alle andere verplichtingen en onrechtvaardige invorderingen, die de ontvanger van de cijns of de magistraten dikwijls eisen van deze klas van personen.

Nochtans zal hij het hoofdgeld aan de ontvanger betalen, zoals de rechtvaardigheid eist. Indien hij verwaarloost het te doen, wat dikwijls gebeurt, zal de cijnsheer zich beklagen bij onze schout en rechter, alzo zal de niet verschijnende partij gedwongen worden langs gerechtswege de verschuldigde cijns te betalen.

Wat het gebrek aan betalen betreft, kan hij er zich van zuiveren door zijn eed, tenzij men er hem van ontlast, al zwerend dat hij

altijd bereid was zijn hoofdgeld te betalen en tot nu daartoe bereid blijft.

Indien hij wegens gewetensbezwaren geen eed durft of kan afleggen, zal hij tot een boete, naar recht en gewoonte, van zeven solidi, waarvan vijf voor de rechter en twee voor de cijnsheer, veroordeeld worden. Indien hij weigert, beweerend dat hij de cijns, die men van hem eist, reeds betaald heeft, zal zijn eed voldoende zijn om zijn geloofswaardigheid te bevestigen.

Indien een man, door de huidige wet bepaald, sterft, zelfs indien hij onderworpen geweest was aan een voogd, zal deze geen enkele aanspraak kunnen maken op de roerende goederen van de afgestorvene, die daarentegen toekomen aan zijn erfgenamen, familieleden of die de stervende heeft begiftigd, door zijn laatste wilsbeschikking, voor het welzijn van zijn ziel.

Nota.

1.- De lijfeigenen waren, volgens het hofrecht, eigendom van de kerk of de abdijs, evenals de grond die zij bewerkten. In de twaalfde eeuw was hun materiële en sociale toestand reeds merkkelijk verbeterd, want men bevrijdde hen gedeeltelijk van vroegere zware en "ontrechtferdige" verplichtingen en men streefde nog steeds naar verbetering van hun lot. Zij waren door een persoonlijke band (lijfeigenschap) en veelal ook door een reële band (de grond) aan de kerk gehecht. Hun voornaamste verplichtingen bestonden uit karweien, herendiensten die soms een paar dagen per week besloegen, een jaarlijkse hoofdcijns van 12 denieren, een zware huwelijkstaks indien zij buiten de familia trouwden, en een erfenisrecht, het beste kateel: het beste stuk vee, paard, os of koe (22).

2.- Er waren ook vrijgewijden, "les sainteurs, tributarii, homines censuales ecclesiarum", d.w.z. personen, die zich aan de patroon van een kerk of abdijs hadden toegewijd en derhalve tot zekere persoonlijke prestaties ten voordele van deze kerk of abdijs verplicht waren.

Hun toestand was merkkelijk beter dan die van de lijfeigenen: zij betaalden slechts een jaarlijkse hoofdcijns van één denier, een huwelijkstaks van negen denieren, indien de man ook met zijn gelijke trouwde en een sterfbelasting van twaalf denieren. Deze personen waren niet aan de grond gebonden en niet onderworpen aan het hofrecht en de karweien.

Vrije vrouwen die met een vrijgewijde in het huwelijk traden of lijfeigenen, die van het hofrecht en de band met de te bewerken grond werden ontslagen, en door hun vroegere meester aan de patroon van de kerk of abdijs opgedragen werden, kwamen in deze klasse terecht.

Over deze vrijgewijden, "ecclesiae familiares", die te Brustem woonden, handelde artikel II van de vrijheidsbrief. Zij waren volledig vrij van "placita", voogdgedingen, rechtzittingen, genachten en andere onrechtvaardige exacties, die door hun

cijnsheer (kerk of abdij) of zijn aangestelde ambtenaren werden voorgeschreven.

De vrijgewijden, die te Brustem woonden of kwamen wonen, waren niet aan de grond gebonden, waren in principe vrij, hadden tot enige verplichting het betalen van één denier als de jaarlijkse hoofdcijns, "*sicut justum est*", zoals de rechtvaardigheid vereiste. Ze konden alleen, zelfs voor die niet-betaling, voor de schepenenbank van Brustem gedaagd worden. De meier ontving de klacht van de cijnsheer van de vrijgewijde, maar de schepenen velden het vonnis.

Over het juiste bedrag van hun verwaarlozing, namelijk de onbetaalde hoofdcijns van de vorige jaren, kon hij zich zuiveren door een eed zelfs zonder eedhelpers, tenzij hij daarvan ontslagen werd. Alleen indien hij die eed, wegens gewetensbezwaren niet durfde of niet wilde afleggen, kon hij veroordeeld worden tot een boete, "*bannum et legem*", naar recht en gewoonte van zeven solidi of schillingen. Daarna had de vrijgewijde nog een uitvlucht: hij kon de boete weigeren te betalen en onder eed zweren dat hij de vereiste cijns reeds voldaan had. Hier zou zijn eed voldoende zijn om zijn geloofswaardigheid te bevestigen.

Dit alles kunnen we als een grote lotsverbetering beschouwen. Voor enkelen zal het ook wel een uitnodiging tot bedrog geweest zijn.

Indien een vrijgewijde kwam te overlijden had zijn voogd alleen recht op een sterfbelasting, maar geen macht over de roerende goederen. Zijn bezittingen kwamen toe aan zijn erfgenamen of aan hen die hij door testament daarmee begiftigd had.

Deze maatregel was denkkelijk getroffen om immigranten aan te moedigen en alzo een ware bevolkingsexplosie uit te lokken. Het "recht van de dode hand" werd hier afgeschaft.

III.

"Indien iemand na de dood van zijn voorzaat de grondeigenaar aanzoekt tot de inbezitstelling van de erfenis, zal de verzoeker aan de grondheer zoveel betalen voor zijn aanvraag als het goed opbrengt aan cijns in speciën.

Indien deze aanvraag gedaan werd binnen de termijn van een jaar en een dag na de dood van de voorganger, mag de heer ze niet afwijzen.

Indien de gebeurlijke opvolger deze termijn laat voorbijgaan zonder zijn aanvraag te doen, zal de grondheer klacht neerleggen tegen hem bij de meier. Indien hij komt en vraagt dat het goed hem zou worden toegewezen en indien hij voor zijn vraag een som betaalt, gelijkwaardig aan de inkomsten in speciën van het eigendom, zal hij vrij weggaan na in 't bezit te zijn gesteld van de erfenis.

Maar indien hij verwaarloost de inbezitstelling te komen vragen, zal de grondheer nog een jaar en een dag moeten wachten. Indien hij op het einde van deze derde termijn nog niet gekomen is, zal de grondheer weer het volle eigendomsrecht bezitten, na vonnis

uitgesproken door de schepenen".

Nota.

Artikel III handelde over de grondhorige, de man die de grondcijs moet betalen, maar niet dienstbaar is, niet afhangt van een "*curia*", een domein of hof en ook niet door een persoonlijke band aan een heer gehecht is. Hij bewoonde een erf, een "*heriditas*", betaalde een grondcijs. Er was geen vergoeding in natura of het uitvoeren van karweien aan verbonden.

Na de dood van zijn voorganger, betaalde hij aan de grondheer bij de verheffing (naamsverandering) de cijs van één jaar in speciën of het successierecht. Dit bracht voor het sterfjaar een dubbele cijs. Om aan deze verheffing te voldoen had hij een jaar en een dag tijd. Na deze termijn moest de grondheer zich beklagen bij de schepenbank. De erfgenaam kon komen en betalen en werd dan wettelijk in het bezit van het erf gesteld. Gaf hij geen gehoor aan de oproep van de justitie, dan moest de cijsheer nog een jaar en een dag wachten om door de schepenen weer in het volle bezit van zijn eigendom gesteld te worden.

De tweede termijn, die begint na de klacht van de cijsheer, werd niet in tijd bepaald, maar we mogen veronderstellen dat het ook een jaar en een dag was. De grondeigenaar had dus maar het recht om na drie jaar en drie dagen zijn goed opnieuw in te palmen en dan nog na een vonnis van de schepenbank. Voor de cijsplichtige en zijn erfgenamen kwam dat alles neer op het feit dat zij mits het betalen van de cijs, het eeuwigdurend vruchtgebruik verkregen. Dit zal later geleidelijk uitgroeien tot een waar en volledig eigendomsrecht.

IV.

"Indien een vreemde lijfeigene te Brustem is komen wonen en er een vrije vrouw heeft gehuwd, mag zijn meester hem komen opvorderen zolang hij in leven is.

In dat geval, zal de lijfeigene zijn meester moeten dienen, zoals de rechtbank (rechtvaardigheid) het eist.

Indien hij in vrede sterft zonder enige opvordering van de heer, maar dat deze dan aanspraak maakt op de roerende goederen van zijn overleden lijfeigene en zijn deel vraagt, staat het de weduwe vrij wat zij wil als deel van haar man voor de rechtbank te brengen.

Indien het haar schikt, zal zij mogen zweren dat zij niets meer bezit dat van haar echtgenoot voortkomt. Na aflegging van deze verklaring en voorlegging van een voorwerp, wat het ook zij, zal zij vrij beschikken over de rest van zijn meubels en van zijn ganse eigendom".

Nota.

Artikel IV handelde over de dienstbaren of lijfeigenen. Deze personen evenals de vroegere slaven, waren door een persoonlijke band aan hun heer gehecht. Ze stonden in dienstverband en moesten arbeid verrichten voor hun meester, vroeger als huis- of landbouwknechten, later meestal als onvrije landbouwers, die door de grond die zij bewerkten en door lijfeigenschap aan de heer, zijn hof, zijn domein of zijn grond waren gebonden of dienstbaar waren.

Moest een lijfeigene, die te Brustem is komen wonen en er een vrije vrouw huwde, door zijn vroegere heer opgeëist worden, dan moest hij zijn werk bij die heer gaan verrichten: zaaien, maaien, hooien, enz... Want de lucht van de nieuwe stad maakte niet altijd vrij.

Stierf de man in vrede en zonder enige opvordering van zijn vroegere heer, dan kon deze laatste de roerende goederen van zijn dienstbare opeisen en zijn wettelijk deel vragen. Maar de weduwe was vrij om te geven wat zij wilde. Zij moest daarvoor een eed afleggen voor de plaatselijke justitie en zweren dat wat zij voorlegde het hele bezit van haar man uitmaakte. Bij de verdeling kreeg de heer slechts zijn deel van wat de weduwe hem getoond had, het beste stuk vee (kateel) of het beste kledingstuk. Zij kon verder vrij beschikken over de rest van het roerend en onroerend goed.

Daar de weduwe een vrije vrouw was, werd ze ook vrijgesteld van alle belastingen en haar kinderen waren ook geen lijfeigenen meer, maar behoorden nu tot de sociale stand van de moeder.

Dit alles was een soort successiebelasting, die bijzonder zwaar doorwoog omdat ze op alle lijfeigenen of dienstbaren toegepast werd. Het belangrijkste en mooiste stuk huisraad of vee werd gewoon weggehaald of verkocht ten bate van de heer. In dit laatste geval kon de eigenares haar eigen bezit terug inkopen.

De oorsprong viel terug op de feodale rechten uit de Vroege Middeleeuwen, waarvan de "dode hand" één der belangrijkste was. Wanneer de heer, de juridische bezitter, een deel van zijn grond in bruikleen gaf aan zijn lijfeigene, was hij ook verplicht hem het nodige vee, landbouwuitrusting, zelfs zaaigraan te bezorgen, om het bedrijf op gang te krijgen. De lijf- eigene bezat immers niets dan zijn lijf. De heer aanzag het dan ook als zijn volste recht, bij de dood van de laat, ook dat wat hij er met schamele vlijt bijgewonnen had, terug te vorderen. Onder invloed van de kloosters werd dit harde recht enigszins gemilderd en vervangen door "het beste hoofd".

Kopiïsten en vertalers beweerden dat ze van woord tot woord hadden afgeschreven of vertaald, maar toch constateerden we enkele wijzigingen: in 1175 vermeldde de Latijnse tekst dat de heer na de dood van zijn dienstbare een deel van de nagelaten goederen kon opvragen. Maar de weduwe was slechts verplicht een voorwerp voor te leggen en kon dan vrij beschikken over zijn bezit. De Franse tekst uit 1460 gaf dezelfde bepaling, maar in de Nederlandstalige tekst van 1460 in het register van de Brustemse schepenbank is er geen sprake van.

v.

"Indien iemand veroordeeld wordt voor een bedreven misdaad, zal de rechter hem, indien hij aangehouden is, volgens de ernst van de overtreding in zijn lichaam straffen.

Alle roerende en onroerende goederen van de schuldige zullen van rechtswege op zijn echtgenote, zijn kinderen, zijn naastbestaanden overgaan".

Nota.

Om de volledige betekenis met alle gevolgen erbij van deze bepaling van het Luiks recht te begrijpen, doen we er goed aan ons even te herinneren dat het Frankisch recht of het oude gewoonterecht, voor onze hedendaagse tijd, onbegrijpelijke zware straffen hanteerde, zoals godsoordeel, tweegevecht en verbeurdverklaring. Van dit alles kan men in het charter van 1175 niets meer terugvinden. Alleen het principe van oog om oog, tand om tand, bleef ter wille van de lieve stadsvrede min of meer gehandhaafd, maar werd nadien gemildeld door zoengeld en boetebedevaart.

"*Culpa*" vertalen wij door misdaad, maar waarschijnlijk betekende het toen "*doodslag, moord of verminking*". Hiervoor werd hij door de schepenen, naargelang de ernst van de misdaad, gevonnist en de rechter moest hem daarna in zijn lichaam laten straffen. We weten niet of de schepenbank ook de doodstraf mocht uitspreken. In zijn

lichaam straffen doet denken aan oog om oog, tand om tand. In de loop der Middeleeuwen heeft de gemeenschap de kastijding van misdadigers overgelaten aan een persoon die het doden, verminken, pijnigen en verdrijven van zijn medemens tot een wettelijk beroep maakte: de beul.

Vroeger berustte de beteugeling van de misdaad niet op vrijheidsberoving maar op lijfstraf. De beul werd alzo een belangrijk ambtenaar. Naast de executies deed hij aan verminking en geseling. Zo was de doorboring van de hand met een mes een heel voorkomende straf. Daarnaast bestond er een vastgelegd tarief: het afsnijden of verkorten van een oor, het afsnijden van de neus, het afhakken van een duim, van vingers en van een hand of voet, de doorboring van de tong met een gloeiend ijzer, de brandmerking op de wang of op de schouder, een geseling en het tentoonstellen op een schavot.

Ook zelfmoordenaars werden gestraft. Het werd aanzien als een zwaarder vergrijp dan moord, want zij hadden hun eigen lichaam en ziel gedood. Kerkelijke gebeden werden hen dan ook ontzegd. De zes even zware delicten waren: manslag, diefstal, brandstichting, inbraak bij nacht, verkrachting en huisvredebreuk.

De goederen gingen van rechtswege over op de echtgenote, de kinderen of de naastbestaanden. Er gebeurde dus geen verbeurdverklaring (23) na een mogelijke doodstraf of een verbanning.

VI.

"Niemand zal voor verzoening, die hij de rechter aanbiedt, meer moeten betalen dan een boete naar recht en gewoonte van zeven schellingen, behalve in geval van valse munten, diefstal of vredebreuk.

Van deze zeven schellingen zullen er vijf aan de rechter en twee aan de aanklager worden toegewezen. Indien per toeval de rechter zelf aanklaagt, zal de som hem alleen toekomen".

Nota.

"Satisfactio" kan men vertalen als *"verzoening, genoegdoening"*. Het gaat hier om een wettige verzoening langs de rechter om. Zulke verzoeningen hadden plaats in geval van onvrijwillige doding of verwonding.

De schepenbank nam de verzoening in ontvangst onder de vorm van een welbepaalde boete: *"bannum et lex"*, of *"naar recht en gewoonte"*. Deze boete bedroeg in Brustem zeven schellingen.

Soms werd aan iemand die verbannen werd wegens een kleine diefstal, toelating verleend om zich te verzoenen, nadat hij de tegenpartij voldoening gegeven had. Ook vrienden van een moordenaar mochten zich verzoenen met de vrienden van de dode.

Het geld van de verzoening werd verdeeld tussen de rechter en de aanklager van de bedreven misdaad. Dit was zijn aandeel voor "pijn en smart". Indien de rechter zelf de aanklacht had gedaan, werden de zeven schellingen aan hem toegewezen. Zoiets wakkerde de waakzaamheid van het gerecht aan.

In de Nederlandstalige tekst van 1460 werd "VII sol. en VII scillingen" vermeld.

VII.

"Indien een schuldeiser zijn schuldenaar elders heeft ontmoet dan in de woning van deze laatste, in een kerk of in een herberg, zal hij door de meier en de schepenen een dag doen bepalen om zijn schuldenaar betreffende die schuld voor het gerecht te dagen, wat er ook het bedrag van moge weze.

Indien de gedagvaarde schuldenaar op de aangeduide dag niet opdaagt, zal hij veroordeeld worden, zonder geding, de ganse schuld te betalen, welke die ook weze.

Indien echter de schuldeiser niet verschijnt zal de gedagvaarde schuldenaar vrijuit gaan".

Nota.

Zeker is dat in de 12e eeuw toen de lakennijverheid naar haar hoogtepunt ging in een stad zoals Luik het geld een grote rol speelde en dat handel drijven dikwijls aanleiding gaf tot het maken van schulden. Vermits het de bedoeling was van Brustem een handelscentrum te maken, moest er ook een rechtspraak zijn die over schulden handelde.

De laatste alinea stond in de Latijnse tekst van 1175:

"Si autem qui clamorem fecerit non veniat alter de quo clamor factus

est, pacem habeat".

Vertaling: "Indien echter de schuldeiser niet verschijnt, zal de gedagvaarde schuldenaar vrijuit gaan".

De Franse tekst van 1460 bevat deze alinea, maar in de vertaling van 1460 in het Brustems schepenregister is ze weggelaten.

Tot in de dertiende eeuw werd nooit van overheidswege een vervolging ingesteld. Het initiatief om het gerechtelijk apparaat in werking te brengen, moest van het slachtoffer of van zijn verwanten uitgaan (24).

VIII.

"Indien een schuldeiser klacht neerlegt tegen zijn schuldenaar voor de meier, zal deze hem een dag bepalen, die hij ook langs zijn gerechtsbode aan de schuldenaar zal mededelen.

Indien de alzo gedagvaarde schuldenaar niet op de vastgestelde dag en uur verschijnt zal de meier diens huis laten sluiten, zijn deur grendelend door middel van een riem met twee nagels van de deur naar de nabije stijl vastgespijkerd.

Indien de schuldenaar deze vergrendeling breekt en zich niet onder eed van deze uitbraak kan rechtvaardigen, zal hij eerst een boete, naar gewoonte en recht, betalen, zoals hierboven werd beschreven. Na aldus de weigering van de eed te hebben beboet, zal hij voor het gerecht ter verantwoording staan, voor de schuld voor dewelke hij gedagvaard werd.

Maar vooraf is het nodig dat de eiser zweert dat hij deze schuld niet ten onrechte opvordert.

Indien de beschuldigde de schuld wil loochenen, zal hij dit onder eed bevestigen met zes eedgenoten. indien hij er niet in slaagt zich te verrechtvaardigen volgens de wet der zeven, zal hij veroordeeld worden eerst de schuld te betalen, voor dewelke hij gedagvaard werd, daarna de boete.

Indien de klacht tegen een vreemde schuldenaar werd gericht, zal de schuldeiser eerst zweren dat hij zijn schuld met recht opvordert.

Indien de vreemde schuldenaar zijn schuld loochent, kan hij zich onder ede van zijn schuld vrijpleiten met slechts twee eedgenoten, rekening houdend met de moeilijkheden die een vreemdeling zou ondervinden om meer mannen te verzamelen, die bereid zijn om met hem die eed af te leggen".

Nota.

In de Latijnse en de Franse teksten sprak men van "*loi du septenne*", een zevenvoudige eed in zake schuld.

In de vertaling van 1460 in het Brustems schepenregister komt deze alinea niet voor. Er is dus geen sprake van "de eed met zes eedgenoten". Wel stipte men aan dat een vreemde schuldenaar, dus geen Brustemnaar, niet zoveel mannen kon verzamelen om een eed te zweren. Hij mocht "*purgeren met dye handen, aengesien dat een vrempt nyet en mach hebben soe voele mans te sweren*". Hij deed dit met de derde hand of met twee eedgenoten

Als voornaamste bewijsmiddel gold de zuiveringseed. Deze berustte op het naïeve geloof dat God niet zou toelaten dat de misdaad door een meined over de onschuld zou zegevieren. Voor een schepenbank (rechtbank) vond een beklaagde in zijn verwanten zijn meest natuurlijke helpers. Als "medezweerders" zetten ze de waardigheid van hun persoon in en "zwoeren ten heleghen" om de waarheid van de beweringen van de beklaagde te bekrachtigen.

IX.

"Wanneer iemand beschuldigd is van een gewelddadige aanval met wapens of met de vuist, op een klacht van een ander gedagvaard is en op het eerste verzoek verschijnt, zal hij zich afzonderlijk te verantwoorden hebben voor twee misdrijven: voor wapendracht eerst, daarna voor de gewelddadige aanval.

Voor elke betichting kan hij zich ontmanen door de eed der zeven af te leggen. Inderdaad, evenals de aanklacht verdeeld is, evenzo zal de beschuldigde zich afzonderlijk kunnen vrijpleiten, maar dan met dezelfde zes eedgenoten, die twee, en zo nodig drie eden kunnen afleggen.

Indien de beschuldigde na de eerste dagvaarding niet gekomen is, zal hij huisarrest krijgen, zoals wij vroeger aanhaalden, tot hij zich onderwerpt en zich er toe verbindt voor het gerecht te antwoorden of met de rechter een vergelijk te treffen.

Indien hij eindelijk verschijnt, zal hij zich onder eed van verdenking zuiveren om zich niet aan de oproep der schepenen onderworpen te hebben. Indien hij niet zweren kan, zal hij een boete, naar gewoonte en recht, betalen.

Al wat voorafgaat, beoogt slechts degenen tegen wie klacht voor de rechter neergelegd is. Inderdaad, degene die zich bezondigde aan wapendracht en gewelddadige aanvallen op anderen, zal zich niet voor het gerecht te verantwoorden hebben, indien er geen klacht is neergelegd tegen hem door de benadeelde partij, dan zelfs als hij door de rechter beschuldigd is.

Niet de aanklager moest de schuld, maar de aangeklaagde moest zijn onschuld bewijzen".

Nota.

Dit artikel handelde over "*stuer et burine*" of "*wille ende gewalt*", een uitdrukking die reeds in het Luiks charter van 1107 geschreven stond (25).

De eed afleggen met zeven man in zake "*stuer et burine*" werd nog opgeëist in de Latijnse, Franse en Nederlandse tekst van 1460.

Maar de bepaling dat er een klacht moest komen bij het gerecht en dat iemand die door de rechter zelf beschuldigd werd van "*wille ende gewalt*" zich niet moest verantwoorden, ontbrak in de Nederlandstalige tekst van 1460 in het schepenenregister.

Na een gevecht was het de aangeklaagde die met alle middelen zijn onschuld moest bewijzen. Een middel daartoe was de zevenvoudige eed.

X.

"Wat de panden en de hypotheeken betreft, is bepaald dat niemand wettelijk zijn eigendom zal mogen verpanden, dan in tegenwoordigheid van de meier en de schepenen.

Anderzijds zal niemand op geldige wijze verklaren dat hij een som geld geplaatst heeft bij wijze van hypotheek op iemands eigendom, indien het niet is gebeurd voor dezelfde meier en schepenen".

Nota.

In de Nederlandstalige tekst van 1460 stond alleen de eerste aline-a. Er was niets vermeld over iemand die een som geld geplaatst had bij wijze van hypotheek in iemands eigendom.

Waarschijnlijk kwam dit omdat dit artikel slechts een inleiding was. In artikel XIII kwam de hypotheek weer aan bod.

De verpanding, zoals ze in het charter beschreven stond, was een aanloop tot het kredietwezen en dus weer in dienst van het handeldrijven.

Om het verpanden van huis of erf wettelijk te laten verlopen was de aanwezigheid van de meier en de schepenen verplichtend.

Wie geld aan iemand uitleende en zijn huis of eigendom in on-derpand kreeg, kon niets op een geldige wijze bewijzen tenzij met een getuigenis van de meier en schepenen waarvoor deze hypotheek gebeurd was.

XI.

"Indien iemand met zware schulden overladen is, zodat hij ze niet kan voldoen en dat hij het niet meer waagt te Brustem te verblijven uit vrees voor zijn schuldeiser, dan mag hij nochtans vrij rondgaan in heel de vrijplaats, met zijn echtgenote en zijn kinderen, zonder vrees voor aanhouding, ten aanzien van zijn schuldeiser, de schepenen en de meier gedurende de acht dagen die voorafgaan aan en de acht dagen die volgen op het feest van Kerstmis en het feest van Pasen, gedurende de eerste acht dagen van de vasten en de week ervoor".

Nota.

Opmerkelijk dat de vertalers van 1460 nooit over Brustem spreken, maar wel over *"int dorp vorscreven"*.

Ook plaatsten zij de feestdagen op een chronologische orde: Kerstdag, Vastenavond en Paasdag. In de oorspronkelijk Latijnse tekst was vermeld: *"gedurende de eerste dagen acht dagen van de vasten en de week ervoor"*. In 1460 werd dit *"Vast-avond"*.

Een schuldenaar, die Brustem uit schrik voor zijn schuldeiser verlaten had, mocht zich dus met vrouw en gezin vrij bewegen te Brustem gedurende achtenveertig dagen per jaar.

Waarschijnlijk zullen hier godsdienstige motieven meegespeeld hebben: Kerstmis, dat een belangrijk feest is op het vlak van de

religie; Aswoensdag, het begin van de vasten, die begon met het halen van een askruisje; Pasen, het feest van de verrijzenis van Christus, en de periode dat men zijn paasplicht in zijn parochiekerk moest houden.

XII.

"Indien iemand een paard of enig roerend of hanteerbaar voorwerp dat men in huis kan opbergen, in pand houdt en het niet langer zonder schade voor dit verpande kapitaal kan houden alvorens het terug te schenken, zal hij het moeten voorleggen aan de rechter en de schepenen.

De eerste, de waarborg onderzocht hebbend in tegenwoordigheid van de tweeden en de redenen van de klager aanhoord te hebben, zal deze via zijn gerechtsbode laten overmaken aan de verpander en hij zal hem uitnodigen voor de rechter te verschijnen.

Indien hij komt, zal hij hem gelasten onmiddellijk zijn pand weer in te kopen. Maar indien de verpander niet aan de aanmaning van de rechter gehoorzaamt en de waarborg niet vrijkoopt op zijn uitdrukkelijk bevel, zal de pander driemaal, met veertien dagen tussenpoos, het pand voor de rechter brengen.

Aldus de drie veertiendaagse termijnen vervallen, zal hij eindelijk gemachtigd zijn tot de wettelijke verkoop ervan.

Indien de opbrengst hoger is dan de schuld zal het overschot aan de rechter overhandigd worden. Indien de verkoop minder opbrengt, zal de verpander, die het niet heeft willen terugkopen, gehouden zijn tot bijbetalen op uitdrukkelijke bevel van de schepenen".

Nota.

De Nederlandstalige vertaling uit 1460 sprak over "XV dagen" en

de Latijnse en Franse tekst vermeldden *"driemaal, met veertien dagen tussenpoos"*

De laatste alinea over de meerdere of mindere opbrengst was niet vermeld in de Nederlandstalige vertaling in het Brustems schepenregister van 1460.

De pander trok gewoonlijk aan het korste einde. Hij kon pas beroep doen op de schepenbank indien het pand schade liep en het niet meer aan het verpande kapitaal beantwoordde.

Indien de verpander verzocht werd het pand terug te kopen, kon hij dit gewoonweg weigeren. De pander moest dan driemaal met veertien dagen tussenpoos voor de rechtbank verschijnen met het pand.

Daarna mocht hij pas verkopen. De winst was voor de rechter en het verlies moest de nalatige verpander bijpassen. Maar indien hij van slechte wil bleef, dan....

XIII.

"Indien iemand een eigengoed, een erf of een huis in pand houdt en dat niet langer wil houden, zal hij verslag doen bij de rechter. Aan de verpander zal door de meier en schepenen te kennen gegeven worden dat hij zijn goed binnen de veertien dagen terug te kopen heeft.

Indien hij weigert, zal de lener tot het gebruik en tot de te nuttemaking van het pand toegelaten worden, door voogd of meier indien het een huis, een erf of een eigengoed betreft. Meer nog, van rechtswege zal er bekendgemaakt worden dat niemand zal vermoed worden op het eigendom te wonen zonder de toelating van degene die er het gebruik van ontvangen heeft.

Indien de hypotheek niet wettelijk vrijgekocht is één jaar en één dag na de vernoemde vergunning zal de rechtbank verordenen dat de lener in bezit van het goed zal gesteld worden, door rechtstreekse toekenning indien het een eigengoed is, door investituur indien het een erf of een huis is.

Indien hij het goed gedurende één jaar en één dag in vrede en rust bezit, zal hij beschouwd worden als de enige wettelijke eigenaar.

Na het overlijden van de echtgenoot zal de vrouw in het wettelijk bezit komen van alle roerende goederen, zowel van huizen als van de andere bezittingen, hoewel ze er niet van in het bezit werd gesteld en ze ook geen kinderen had.

Indien ze wel een kind van de overledene heeft, zal ze de nagelaten goederen, die ze kinderloos zijnde kon weggeven of verkopen aan om het even wie, noch mogen langs het gerecht opeisen, noch ze schenken, noch ze verdelen ten voordele van een andere man, zelfs

al huwde ze met hem in een tweede huwelijk. Ze zal alleen levenslang van het vruchtgebruik van haar goederen mogen genieten.

Indien ze weduwe blijft, zonder te hertrouwen, zal ze de erfenis van haar kinderen niet mogen verkopen of verpanden, tenzij uit noodzaak of armoede, of wanneer de erfgenamen weigeren in haar levensonderhoud te voorzien. En wat niet aan de vrouw toegelaten is, is eveneens aan de man verboden.

Zolang beide ouders leven mogen zij hun uittrouwende kinderen naar goeddunken geven wat zij willen en volgens hun vrije wil aan de ene meer schenken dan aan de andere. Dit is niet meer toegelaten wanneer één van beiden, hetzij de vader of de moeder, komt te sterven. Dan zal de erfenis gelijk verdeeld worden onder al de erfgenamen.

Zoals de vrouw, na de dood van haar echtgenoot, al zijn goederen erft, zo zal ook de man op zijn beurt al de goederen bekenen van zijn overleden echtgenote.

De eigenaar van een goed mag dit verpanden aan een vreemde zonder zijn bloedverwanten te raadplegen. Indien hij het wil verkopen, moet hij het eerst met getuigen aan een naaste bloedverwant te koop aanbieden. Indien deze het hem aangeboden perceel niet koopt, zal hij niet het recht hebben te protesteren bij een latere verkoop.

Hij die een erf verkoopt, zal de koper de verzekering geven dat het verkochte goed hem zal gewaarborgd blijven gedurende één jaar en één dag. Indien de koper het voornoemde eigendom in vrede gedurende deze tijd bewoont, zal de verkoper ontlast zijn van alle waarborgsverplichtingen en de koper zal definitief in bezit komen van het eigendomsrecht zonder een mogelijke betwisting in de toekomst.

In het geval dat de verkoop plaatsheeft aan een bloedverwant en in een tijdsruimte van één jaar en één dag daagt een nader bloedverwant op, die het goed opeist tegen de koper, dan zal de nieuwgekome eerst de hele koopsom teruggeven, daarna zal hij in het bezit gesteld worden van het door hem opgeëiste goed. Indien de eerste koper volledig is terugbetaald, zal de verkoper vrijgesteld zijn van alle waarborg of pand".

Nota.

Dit artikel was zeer uitgebreid en behandelde de verpanding van eigengoed, erf of huis, het erfrecht en de vernadering of de verkoop aan bloedverwanten.

Het oorspronkelijk "veertien dagen" werd in de Nederlandstalige vertaling van 1460 weer "XV dage".

De Latijnse tekst en ook de Franse vertaling bepaalden zeer uitdrukkelijk dat een weduwe met kinderen zich moest tevreden stellen met het vruchtgebruik van de geërfde goederen van haar man.

De Nederlandstalige vertaling in het schepenregister luidde hele-

maal anders:

"Oft een wyf kinder behiele nae doot hars mans soe sal sy moe- gen een iegelycken gheven oft vercoepen die erfve by haren man achtergelaten gelyckwys oft hy sonder gerfve gestorven waer"

In de "authentieke" kopie van 1460 werd juist het tegengestelde beweerd dan in de Latijnse tekst van 1175. In 1460 mocht ze weggeven of verkopen wat ze wilde en of ze kinderen of erfgenamen had was bijzaak.

In de tekst over de verpanding sprak men van "eigengoed". Dus was er in het jaar 1175 te Luik en ook te Brustem reeds eigengoed aanwezig.

Voor de regeling van het erfrecht en de vernadering werden geen afzonderlijke artikels genomen. De tekst werd gewoon na artikel XIII geschreven.

Slot

"Hanc libertatem, jus et legem omnibus in Bruysthemie manentibus nos et participes nostri in perpetuum habere concessimus.

Et si quid de jure Leodiensi in hac charta est praetermissum, quod postea possit adjicere, hoc benigne concedimus eis hebere.

Facta est autem hec concessio et libertatis traditio anno Do- mini incarnationis millesimo centesimo septuagesimo quinto, imperante Frederico, episcopante Rodulpho.

In testimonio ministerialium et fidelium nostrorum Theodrici, Lamberti castellani, Seboldi et fratris ejus Conrardi, Nicolai, Lamberti de Saxonia, Danielis, Arnulphi, Reneri.

Affuerunt etiam scabini de Bruysthemie Rodulphus, Arnulphus, Reynerus et alter Reynerus, item Arnulphus, Wyhardus et Amelius.

Hujus facti fuerunt etiam testes probi et honesti viri cives Leodienses, hujus legis et libertatis dictatores et ordinatores: Theodricus advocatus, Jordanus et Libuinus, Libertus, Lambertus, Symon, Werycus, Nogerus, Bruno, Warnerus, Albertus".

"Deze vrijheid, dit recht en deze wetgeving staan wij en onze medebeheerders ten eeuwige dagen toe aan allen die te Brustem wonen.

Mocht er enig artikel van de Luikse rechtspraak in dit charter vergeten zijn, dat men later zou kunnen bijvoegen, dan staan wij genadiglijk toe dat ze ook dat bekomen.

Deze afkondiging en vrijheidsverklaring is gedaan in het jaar onzes Heren duizend honderd vijfenzeventig onder de regering

van keizer Frederik en bisschop Rodulf.

Als getuigen fungeerden onze ministerialen en leenmannen: Theodorik, Lambrecht kastelein, Sebold en zijn broer Koenraad, Nicolaus, Lambrecht van Saxen, Daniel, Arnulf en Reinier.

De schepenen van Brustem waren eveneens aanwezig: Rodulf, Arnulf, Reinier en nog een Reinier, nog een Arnulf, Wichardus en Amelius.

Van dit feit waren ook getuige de rechtschape en achtbare mannen, burgers van Luik, die deze wet en vrijheid hebben opgesteld en in volgorde gebracht: de voogd Theodorik, Jordanus en Libuinus, Libertus, Lambrecht, Symon, Werycus, Nogerus, Bruno, Warnerus, Albertus".

Nota.

In de slotformule sprak men weer van "wij en onze medebeheerders", die deze vrijheid, dit recht en deze wetgeving "ten eeuwige dage toestaan aan allen die te Brustem wonen".

Hier was waarschijnlijk de oorzaak te vinden dat de schepenen van Brustem verschillende keren naar Luik trokken met hun keure. Ze waren er letterlijk toe uitgenodigd want in de tekst van 1175 lezen we:

"Et si quid de jure Leodiensi in hac charta est praetermissum, quod postea possit adjicere, hac benigne concedimus eis habere"

"En indien iets van het Luiks recht in dit charter vergeten bleef, en dat later kan bijgevoegd worden, staan wij genadiglijk toe dat ze ook dat bekomen"

Als aanwezige ministerialen en leenmannen van de Loonse graaf werden negen namen vernoemd. Deze personen zijn nog moeilijk te identificeren.

Lambrecht was de kastelein of slotvoogd van Brustem. Verder troffen we omstreeks die tijd in de omgeving van het Loonse gravenhuis aan: Theodorik van Brustem, Koenraad van Hoepertingen, Lambertus de Falle, Arnulf van Brustem, Arnulf, slotvoogd van Montenaken en een Renerus de Redenchen.

De ministerialen behoorden oorspronkelijk tot een juridisch onvrije stand, maar hun sociale rang zou ze tot edelen verheffen. Op de domeinen waren opzichters nodig die het werk regelden en de karweien verdeelden. Die vertrouwelingen ontvingen juist door hun dagelijks contact met de heer geschenken en vertrouwensposten en zagen zo hun sociale standing groeien. Ze werden rijk genoeg om met een strijdros en in volle wapenrusting als "*chevaliers non nobles*" in het gevolg van hun heer te strijden. Ze leefden echter als ridders, maar bleven theoretisch onvrij. Hun rechtstoestand loochende brutaal hun feitelijke toestand. Door hun rijkdom en door hun levenswijze verwaagde hun onvrije oorsprong.

De volledige schepenbank van Brustem trad ook als getuige op. De schout werd niet bij naam genoemd maar het was bijna zeker de eerst vernoemde of meier Rodulf.

Ook aanwezig waren: "*probi et honesti viri cives Leodiensis, hujus legis et libertatis dictatores et ordinatores*", recht- schapen en achtbare mannen, burgers van Luik, die deze wetten en vrijheden hebben opgesteld en in volgorde gebracht.

Het was de voogd Theodorik en tien andere eerbare personen, waaronder misschien vier Luikse schepenen. De andere vernoemde Luikse burgers waren zeker rechtsgeleerden en raadgevers, die de Luikse gewoonten in schrift gebracht hadden ten dienste van de Loonse graaf en de schepenen van Brustem.

Op 03 juni 1208 bekrachtigde Filips van Zwaben, Rooms koning, de gewoonten, vrijheden en rechten die de Luikenaren van wij- len bisschop Albert van Cuyk (1192-1200) hadden verkregen. Het charter van circa 1196 ging verloren, maar in de bekrachtiging van 1208 zijn de bepalingen van 1196 terug te vinden. Van de 26 punten zijn er zes die we reeds in het charter van Brustem aantreffen:

artikel 3: de nalatenschap van een lijfeigene die te Luik sterft, behoort aan zijn echtgenote en kinderen.

artikel 4: de voogd mag niets eisen van een vrijgestelde.

artikel 8: een misdadiger wordt in zijn lichaam gestraft maar zijn goederen kunnen niet worden aangeslagen.

artikel 11: de meier, de schepenen of hun bode kunnen niemand dagvaarden in een kerk, een herberg of een huis.

artikel 20: acht dagen voor en na Kerstmis, Vastenavond en Pa- sen mag een schuldenaar te Luik verblijven en zal niet voor het gerecht gedaagd worden.

artikel 26: de koper van een erf moet na één jaar en één dag in het ongestoord bezit van het gekochte blijven.

Verder werd er gehandeld over kerkrechten, over de vrijheid van godsoordelen en rechterlijke tweegevechten, over het woon- huis, het verkopen van brood, wijn en levensmiddelen.

Enkele tientallen jaren bleef het belangrijkste van het Brustems charter behouden, daarna werden veel artikels aangepast aan Luikse toestanden en tijdsomstandigheden.

Door de schenking van de vrijheidskeure in 1175 is Brustem een vrijheid, "*libertatem*", geworden, geen stad, geen stedelijke vrijheid maar een landelijke vrijheid.

Indien de graven van Loon erin geslaagd waren het dorp met een volledige omwalling te voorzien, had Brustem misschien een stedelijke vrijheid, een stad kunnen worden. Maar dan had men ook moeten zorgen voor meer zelfstandigheid, nijverheid en me- dewer- king van het landsbestuur.

De graaf van Duras en de Truidenaren hebben deze uitbreiding aan de Brustemnaren belet. Omstreeks 1190 hechte Geraert van Loon het kleine graafschap Duras aan en werd ondervoogd van Sint-Truiden. Voor Brustem en het westelijk deel van het graafschap Loon was dit een waarborg voor de veiligheid in een onrustige tijd.

Het is volstrekt niet denkbeeldig dat de graaf van Loon meer belangstelling ging betonen voor de stad St-Truiden dan voor het dorp Brustem en dat hij daarom de ontwikkeling tot stad niet meer heeft bevorderd.

Toch moet er grif toegegeven worden dat Brustem in de Middeleeuwen steeds een belangrijke gemeente is gebleven evenals Montenaken, de invalspoort tot Waals Haspengouw en Luik.

In 1194 ging Geraert voor de tweede maal naar het H. Land en sneuvelde er. Hij werd later te Herkenrode begraven.

In 1406 werd de omgeving van Sint-Truiden en Brustem verwoest door Loonse troepen, die samen met de Luikse militie in opstand kwamen tegen hun prins-bisschop Jan van Beieren, die zijn heil zocht te Maastricht.

Hij riep de hulp in van de Bourgondische hertog, Jan zonder Vrees, die in 1408 bij Othée de Luikse opstandelingen een bloedige nederlaag toebracht. Hij beroofde door het verdrag van Rijsel alle gemeenten van hun privileges, ook het Luiks recht.

Keizer Sigismond herstelde de vroegere toestand en de steden mochten hun verworven rechten terug in gebruik nemen (26).

In 1460 trok dan een afvaardiging van de Brustemnaren naar Luik met hun vrijheidscharter om het te laten erkennen.

III.C.1.1. **Het vrijheidscharter uit 1175**

Bronnen

- 01.-Geraert, z.v. graaf Lodewijk I (1138-1171) en Agnes van Metz, huwde met Adelheid, d.v. Hendrik III, graaf van Gelre en Zutphen. Hij had 7 zonen en 4 dochters.
- 02.-Lodewijk I regeerde van 1138 tot 1171 als graaf van Loon en ook van Rieneck. Geboren in 1120, nam hij zeer jong het bestuur in handen van beide graafschappen, huwde met Agnes, d.v. Folmar VI, graaf van Metz.
- 03.-Goole Francis en Severeijns Piet.-"Limburgse gemeenten en hun achtergrond: Brustem", in Het Belang van Limburg, 16 jan. 1976, blz.31.
- 04.-Karel de Kale regeerde van 840 tot 877, z.v. Lodewijk de Vrome en zijn tweede echtgenote Judith Welf van Beieren. Hij kreeg het Westenrijk of het latere Frankrijk.
- 05.-Imana, d.v. graaf Lodewijk I van Loon, huwde met Godfried III, hertog van Brabant.
- 06.-Lyna Jos.-"Het graafschap Loon", blz.37.
-Bussels Mathieu.-"Het vrijheidscharter van Brustem", in O.L.V.L., jrg.30, 1975, blz.18.
- 07.-Bussels Mathieu.-"Jubileumboek Brustem-Ordingen", 1946.
- 08.-Bussels Mathieu.-"Het vrijheidscharter van Brustem", blz. 34-40.
- 09.-Pirenne Henri.-"Geschiedenis van België", deel I, 1928, blz.395.
- 10.-R.A.L.-"Registre du métier des orfèvres de Liège", Lossensia I, folio 62.
- 11.-R.A.H.-Gemeente Brustem-Rollen 1519-1529, register 1, folio 220 tot 224.
- 12.-R.A.H.-Gemeente Brustem, nr.96.
Martin Mottar was de rector van de Eucheriuskapel.
- 13.-R.A.H.-Fonds abdij St-Truiden, nummer 6722- "Miscellanea II".
- 14.-Gessler Jean.-"La charte de Brusthem, 1175", 1925.
- 15.-Het Laatste Nieuws van maandag 05 mei 1975: "Brustems vrijheidscharter 800 jaar oud".
-Het Belang van Limburg van 11 juni 1975: "Brustem 800 jaar vrij".
- 16.-Baerten Jan.-"Gravin Agnes en Hendrik van Veldeke", in Limburg, blz.60-63.
Agnes wed.v. de Loonse graaf Lodewijk I (1139-1171) en d. v. Folmar VI van Metz en zijn echtgen. Mathilde, die zelf d.was v. Ermesinde van Luxemburg en Albert II van Dabomoha, een graafschap dicht bij Metz. Agnes overleed tussen 1177 en 1180.

- 17.-Roebben Jean.-"Kortessem, een geschiedkundig overzicht", 1988, blz.20-23.
 Altena of Hottena was gelegen tussen Merwede, de Oude Maas en Biesbosch, ten n.w. van 's Hertogenbosch.
 Boudewijn van Altena verkreeg rechten in Brustem door zijn huwelijk met een vrouw uit de kringen van de heren van Kortessem, Margaretha van Born.
- 18.-Coenen Jos.-"Limburgse Oorkonden", nr.1027.
 In 1224 schonk Dirk III, gehuwd met Maria, daarna met Ymaina, de tienden van Brustem aan Averbode en in 1230 gaf hij het benoemingsrecht van de pastoor eveneens aan deze abdij. Dirk III stierf kinderloos op 11.03.1242. Zijn erfgenaam was een neef, Willem van Horne.
 Het wapenschild van Dirk III: 2 afgewende zalmen in zilver op een veld van blauw.
- 19.-Mantelius Jan.-"Hasselatum", Leuven, 1667, blz.12.
 -Mantelius Jan.-"Historiae Lossensis libri decem", Luik, 1717, blz.123.
- 20.-Jos Lyna.-"Aperçu historique sur les origines urbaines dans la comté de Looz et subsidiairement dans la vallée de la Meuse", in B.I.A.L., deel 55 (1931), blz.55.
- 21.-de Borman Camille.-"Chronique de St-Trond", Luik, 1877, deel I, blz.72-76.
- 22.-Bussels Mathieu.-"Het vrijheidscharter van Brustem", blz. 23-25.
- 23.-de Borman Camille.-"Chronique de l'abbaye de Saint-Trond", Luik, 1877, deel I, blz.240-241.
 -Van Neuss H.-"Inventaire des archives du chapitre noble de Munsterbilzen", Hasselt, 1887, blz.112, 115.
- 24.-Linskens Roger.-"Wat 'n leven!", 1978, blz.89.
- 25.-Bormans St., Schoolmeesters E., Poncelet E.-"Cartulaire de l'église Saint-Lambert", tome I, blz.48-50.
- 26.-Lyna Jos.-"Het graafschap Loon", blz.89.

test